

نوع مقاله: پژوهشی

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۶/۲۸

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۴/۱۸

صفحات: ۱-۱۷

10.52547/mmi.170.3

نشانه‌شناسی آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله بر پایه نظریه

چارلز سندرس پیرس*

سعید حسن پور لمر** احد نژاد ابراهیمی*** حسن ستاری ساربانقلی**** علی وندشعاری*****

چکیده

نشانه‌شناسی از جمله دانش‌هایی است که به شناخت مفاهیم و معانی مؤثر در شکل‌گیری نمادها می‌پردازد. نشانه‌ها و نمادها نقشی اساسی در آفرینش آثار هنری و زندگی انسان‌ها دارند. شهر تاریخی ماسوله با قدمت هزارساله دارای آرایه‌های معماری متنوعی است که از نمادها و نشانه‌های مختلفی تشکیل شده است. این پژوهش تلاش می‌کند بر مبنای مطالعات میدانی و استفاده از نظریه نشانه‌شناسی پیرس به مفاهیم شکل‌دهنده آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله بپردازد. پرسش‌های پژوهش به شرح ذیل است: آرایه‌های معماری شهر تاریخی بر مبنای نشانه‌شناسی پیرس در چندین گونه دسته‌بندی می‌شوند؟ چه معنایی در شکل‌گیری آرایه‌های ماسوله مؤثر بوده‌اند؟ دستاورد پژوهش نشان می‌دهد آرایه‌های معماری ماسوله که در گونه‌های گره‌چینی، قواره‌بری، منبت‌کاری، قوس و مقرنس، گچ‌بری، کاشی‌کاری، کنده‌کاری، چشم‌نظر، خطاطی، معرق‌کاری و آینه‌کاری دسته‌بندی می‌شوند بر مبنای مفاهیم نشانه‌شناختی پیرس و بر پایه باورهای دینی و مذهبی، مفاهیم اجتماعی و فرهنگی مردم ماسوله در سده‌های پشت‌هم در این شهر شکل گرفته‌اند. نشانه‌های شمایی به‌منظور تکریم مفاهیم اسلامی به‌صورت محدود در قالب نگاره‌های گیاهی و جانوری در ابنیه مذهبی ماسوله به کار گرفته شده و در جهت آفرینش فضایی روحانی، بیم‌دهنده و بشارت‌دهنده هستند. همچنین نشانه‌های نمادین آرایه‌های ماسوله به شمارگان مقدس و دارای معانی امیدبخش، هدایت یافتن بندگان توسط نور الهی، صفات خداوند، تقدس و احترام به عناصر اربعه در فرهنگ ایرانیان باستان و در امان ماندن از انرژی‌های منفی و شیطانی اشاره می‌کنند.

کلیدواژگان: آرایه، نماد، نشانه‌شناسی، ماسوله، چارلز سندرس پیرس.

* این مقاله، برگرفته از رساله دکتری سعید حسن پور لمر با عنوان «گونه‌شناسی نقوش و تزیینات معماری شهر تاریخی ماسوله» است که در دانشگاه معماری و هنر دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز تألیف یافته است.

** دکتری معماری، گروه معماری و شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز.

*** استاد، گروه معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران.

**** دانشیار، گروه معماری و شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز (نویسنده مسئول).

***** دانشیار گروه فرش، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.

مقدمه

یافتن معنا و معنا بخشی از مهم‌ترین محورهای زندگی انسان‌هاست (Lukas et al., 2002: 66). هرگاه زندگی انسان فاقد معنا شود، زندگی او دچار بحران‌های هویتی و ارتباطی با محیط پیرامونی خویش می‌گردد (فرانکل، ۱۳۸۴: ۳۷). خداوند متعال در مورد ضرورت وجود معنا در زندگی انسان‌ها در آیه ۱۱۵ سوره مؤمنون می‌فرماید: «أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنْتُمْ عَلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ» «آیا گمان می‌کنید که شما را بی‌مهوده آفریدیم و شما به‌سوی ما باز نمی‌گردید». از منظر خداوند متعال خلقت انسان‌ها و تمامی آفریده‌های او بی‌مهوده و بی‌معنا نیستند (سودانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۵). وجود معنا و آفرینش معنا در زندگی و فرهنگ اسلامی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (نصیری و جوکار، ۱۳۸۷: ۱۵۹). دانش نشانه‌شناسی به معرفی مفاهیم موجود در ساختار شکلی و محتوایی، نحوه پیدایش و نمو نشانها و به بررسی روابط میان نمادها و نشانها در یک اثر می‌پردازد (نعمتی قزوینی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۰۵). نشان‌شناسی پیرس یکی از راهکارهای مهم در جهت شناسایی مناسب مفاهیم موجود در آثار هنری و معماری است. شهر تاریخی ماسوله با قدمتی بالغ بر هزار سال اثری ملی در ایران به شمار می‌رود و در گام‌های نهایی ثبت جهانی سازمان جهانی یونسکو قرار گرفته است. شهر تاریخی ماسوله دارای آرایه‌های متعددی در معماری است و تاکنون پژوهشی درباره نشان‌شناسی آرایه‌های معماری آن صورت نگرفته است. پژوهش حاضر در تلاش است بر مبنای روش‌های توصیفی و تحلیلی به شناخته شدن معانی موجود در آرایه‌های معماری ماسوله بپردازد. پرسش‌های پژوهش بدین شرح است: آرایه‌های معماری ماسوله در چندین سطح دسته‌بندی می‌شوند؟ و بر مبنای نشان‌شناسی پیرس چه معنایی در شکل‌گیری آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله مؤثر بوده‌اند؟ اهداف پژوهش، سطح‌بندی انواع آرایه‌های معماری شهر تاریخی و شناخت معانی آرایه‌های معماری ماسوله بر مبنای نشان‌شناسی پیرس است.

پیشینه پژوهش

تاکنون مطالعات گوناگونی درباره نشان‌شناسی پیرس در حیطه هنر و معماری صورت پذیرفته است که در ادامه، به معرفی برخی از آن‌ها اشاره خواهد شد. در پژوهشی تحت‌عنوان "تحلیل و بررسی نشان‌های تصویری و ساختاری کاشی‌های ازاره حرم امام رضا (ع) با استفاده از روش نشان‌شناسی پیرس" این نتایج حاصل شده است: در اولین مواجهه مخاطب با آثار و نقوش نمی‌توان تمایزی میان آرایه‌های کاشی‌ها یافت؛ اما با

استفاده از روش نشان‌شناسی پیرس شاهد وجود ارتباط معنایی و تصویری در نقوش هندسی کاشی‌های حرم مطهر امام رضا (ع) هستیم (مهدوی، ۱۳۹۴). در پژوهشی دیگر تحت‌عنوان "گونه‌شناسی منظر یادمانی معاصر با رویکرد نشان‌شناختی پیرس" با بررسی ۴۶ یادمان داخلی و خارجی به این نتایج دست یافته‌اند، بر مبنای نشان‌شناسی پیرس، ابنیه یادمانی بیشتر دارای مفاهیم بصری، کهن‌الگوها و برگرفته از وقایع، مفاهیم و رخدادها هستند (خواججه‌سعید و همکاران، ۱۴۰۰). نتایج پژوهشی دیگر با عنوان "تحلیل نشان‌شناسی صورت و معنا در مسجد وکیل شیراز" نشان‌دهنده آن است که در آغاز پذیرش اسلام به‌کارگیری نشان‌های شمایی و نمایه‌ای کم‌رنگ گردیده است و بیشتر آرایه‌ها دارای مفاهیم نمادین هستند (لاری‌پور و همکاران، ۱۳۹۸). پژوهشگران دیگر در کاری پژوهشی تحت‌عنوان "تأملی بر نشان‌شناسی فضاهای ورودی خانه‌های دوره قاجار شهر قزوین از دیدگاه فردینان دو سوسور، چارلز سندرس پیرس و امبرتو آکو" به این نتیجه رسیده‌اند که مفاهیم فرهنگی، آرمان‌های اجتماعی و رفتاری، دینی و مذهبی در شکل‌گیری نشان‌های کالبدی و معماری خانه‌های قاجاری شهر قزوین مؤثر بوده‌اند (سخاوت‌دوست و همکاران، ۱۳۹۷). در پژوهشی دیگر با عنوان "عوامل مؤثر بر ارتباط و نشان‌شناسی در معماری - مطالعه موردی مسجد کبود تبریز" به این دستاوردها رسیده‌اند: مفاهیم فرهنگی، نمادین، عوامل اجتماعی، رموز معماری منطقه‌ای و اسلامی در شکل‌گیری ارتباط دوسویه میان مخاطبان و بنا مؤثر بود (نژادابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۷). یافته‌های پژوهشی دیگر با عنوان "مؤلفه‌های فرهنگی مؤثر بر شکل‌گیری آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله" نشان می‌دهند آرایه‌های معماری ماسوله متأثر از مفاهیم فرهنگی دو دوره تاریخی پیش از اسلام و پس از اسلام است. آرایه‌های معماری پیش از اسلام در ماسوله نتیجه آیین‌های مذهبی ایران باستان، و در دوران اسلامی حاصل اندیشه‌های حکومت‌های ایلخانان، صفویه، زندیه، قاجار، پهلوی و دوره انقلاب اسلامی است. عمده‌ترین مفاهیم مؤثر در شکل‌گیری آرایه‌های معماری ماسوله برگرفته شده از اعتقادات دینی و مذهبی، طبیعت‌گرایی، احترام به طبیعت، نگاره‌های هندسی و ریاضی، تعاملات فرهنگی و اجتماعی مهاجرین غیربومی در ماسوله است (حسن‌پور لمر و همکاران، ۱۴۰۲). نویسندگان پژوهش "حس وحدت، (سنت عرفانی در معماری ایرانی)" دیدگاه‌شان این است زبانی که هنرمند ان ایرانی در معماری برای انتقال پیام‌های معنوی دنیای عرفانی خود بهره می‌گیرند، زبان نمادین و رمزگرا است (اردلان و بختیار، ۱۳۹۸).

تفسیر است؛ به عبارت دیگر، تعامل سه عامل موجب پیدایش معنا در نشانه می‌گردد (سجودی، ۱۳۹۸: ۵۶). از دید پیرس سرچشمه نشانه‌پردازی از طریق ادراک ویژگی در یک شیء، ریشه می‌گیرد (Peirce & Fisher, 2021: 59). به این دلیل، او عمل آفرینش یا تفسیر نشانه را رخدادی مبتنی بر اول بودگی می‌نامد (Peirce, 2021: 27).

اول بودگی: از دید پیرس اول بودگی، گرایشی است به ساختن یا تفسیر کردن نشانه‌ها به‌مثابه رونوشت‌هایی از جهان، پیرس این فرایند را شمایل می‌نامد (Peirce, 2020: 56) نشانه‌های شمایلی با آنکه از دستگاه ادراکی واحد انسان برمی‌آیند، اما به‌جهت آنکه در بستر فرهنگ و ویژه‌ای ساخته شده‌اند، در فرهنگ‌های گوناگون از معانی متفاوت و ناهمسانی برخوردار هستند (West, 2022: 41). در واقع هدف از شمایل، بیانگر رابطه‌ای میان نشانه و موضوع است که مبتنی بر همانندی است. از دید پیرس نشانه‌های شمایلی دارای ویژگی‌هایی هستند که به نشانه اهمیت و معنا می‌دهند. شمایل، تصویر طبیعی یا بازتولید مکانیکی از یک شیء است. برای نمونه می‌توان از عکس (از سوژه)، کاریکاتور (طرح‌واره‌ای از یک شخص یا موضوع)، نمونک (از یک بنا یا یک موضوع) و مواردی مشابه نام برد (Cobley et al., 2010: 34).

دوم بودگی: در آفرینش یا تفسیر نشانه این دیدگاه وجود دارد که اشیا به‌نحوی با همدیگر ارتباط پیدا می‌کنند، پیرس این گرایش را نمایه می‌خواند (Peirce, 2020: 45). از منظر پیرس زمانی که ما با انگشت اشاره به چیزی اشاره می‌کنیم، در واقع در زمان حال آن شیء را که در زمان گذشته بوده است، به مکانی که خودمان در مقام اشاره‌کننده در آن هستیم، پیوند می‌زنیم (Bellucci, 2020: 63).

نشانه‌های نمایه‌ای: این گونه از نشانه‌ها اشاره مستقیم به هدف و موضوع دارند و به طریق مستقیم (فیزیکی یا علیتی) به موضوع‌شان وابسته‌اند. نشانه‌های طبیعی (دود، ردوبرق)، علامات تخصصی پزشکی، ابزارها و واحدهای اندازه‌گیری (متر، دماسنج) را می‌توان از جمله نشانه‌های نمایه‌ای دانست (Eschbach & Trabandt, 1983: 63).

سوم بودگی: مشتمل بر یادگیری یا کاربرد نشانه‌ها به‌گونه‌ای قراردادی است. به عبارت دیگر، نماد را باید آموخت (Lawes, 2023: 53). از مهم‌ترین نشانه‌های نمادین می‌توان به زبان رمزی مورس، علائم راهنمایی‌وراندگی، و پرچم کشورها اشاره کرد. پیرس نشانه‌های حاصل از این گرایش‌ها را نماد می‌نامد (Chandler, 2022: 38). به‌عنوان نمونه در هنر و معماری اسلامی اگرچه شمسه در نگاه نخست اشاره به خورشید می‌کند اما به‌لحاظ تاریخی و قراردادی نشانه‌ای است

اگرچه تاکنون پژوهش‌های گوناگونی درباره نشانه‌شناسی در هنر و معماری ایرانی انجام شده اما تاکنون پژوهشی درباره نشانه‌شناسی آرایه‌های معماری ماسوله صورت نپذیرفته است، و انجام آن می‌تواند شکاف پژوهشی درباره مفاهیم شکل‌دهنده آرایه‌ها را از بین ببرد و نگهداشت مناسب از آرایه‌های معماری ماسوله را که در سده‌های گوناگون شکل گرفته‌اند، آسان کند.

روش پژوهش

پژوهش پیش‌رو، براساس مطالعات میدانی و روش نشانه‌شناسی پیرس که در زمره روش‌های تفسیری قرار دارد، انجام شده است. در آغاز، ۵۶۴ ساختمان پابرجا در شهر تاریخی ماسوله مورد مطالعه و بررسی میدانی قرار گرفت. سپس از این میان، ۱۵۱ بنا به تفکیک ۲۶ بنای مسکونی در محله مسجدبر، ۲۲ بنای مسکونی در محله کشه‌سر، ۲۵ بنای مسکونی در محله ریخانه‌بر و ۲۴ بنای مسکونی در محله اسدمحله مورد بررسی قرار گرفتند. در ادامه، ۱۷ بنای تجاری در بخش بازار ماسوله، ۵ امامزاده و ۱۰ مسجد در ماسوله که دارای آرایه‌های معماری بوده‌اند به‌عنوان نمونه آماری برگزیده شدند و طبق نظریه نشانه‌شناسی پیرس بررسی شدند. برداشت تصاویر و تحلیل آرایه‌های ۵۶۴ بنا در بازه‌های زمانی سال ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۲ انجام شده است. از مهم‌ترین چالش‌های جمع‌آوری و تحلیل آرایه‌های معماری ماسوله می‌توان به عدم دسترسی به برخی از ابنیه مذهبی اشاره کرد. همچنین شیوع بیماری کرونا موجب شد تا در ورود ما به شهر تاریخی ماسوله برای بررسی‌های میدانی محدودیت ایجاد شود. همچنین به‌جهت قرارگیری برخی ابنیه در شیب کوهستان تهیه تصاویر چندان آسان نبود. پس از بررسی‌های میدانی ۱۵۱ بنا از ۵۶۴ بنا که دارای آرایه‌های معماری بودند، تصاویر آرایه‌ها با دوربین عکاسی تهیه و از طریق نرم‌افزار اتوکلد ۲۰۲۴ ترسیم شد. در گام پایانی، معانی و مفاهیم انواع آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله بر مبنای نشانه‌شناسی پیرس دسته‌بندی و معرفی شده‌اند.

نشانه‌شناسی پیرس

چارلز سندرس پیرس فیلسوف بزرگ آمریکایی ساختار نشانه‌شناسی خویش را بر سه اصل: ۱. بازنمود؛ صورتی که نشانه به خود می‌گیرد (و الزاماً مادی نیست)، ۲. تفسیر؛ معنایی که از نشانه حاصل می‌شود، ۳. موضوع؛ که نشانه به آن ارجاع می‌دهد، استوار کرده است (احمدی، ۱۴۰۰: ۶۸). از دیدگاه پیرس سرچشمه تعاملی میان بازنمود، موضوع و

که به نور الهی خداوند برای هدایت مؤمنان اشاره می‌نماید و نگاهی تمثیلی به حضرت محمد (ص) دارد (زارع، ۱۳۴۱: ۴۵). در شکل ۱، مراحل نشان‌شناسی پیرس دیده می‌شود.

کاربرد نشان‌شناسی پیرس در هنر و معماری

هدف غایی نشان‌شناسی، آشکارسازی معانی در آفریده‌های انسانی، واژگان، نمادها، روایات آثار هنری و معماری و سایر علوم است (گیرو، ۱۳۹۹: ۱۶). نشان‌شناسان به دنبال کشف ساز و کار معنا از طریق نشانه‌ها هستند (Machin & Abousnoug, 2013: 36). معناها از راه تولید و تفسیر نشانه‌ها به وجود می‌آیند (Nandhu, 2014: 67). این در حالی است که هر نشانه به خودی خود معنایی ندارد و فقط زمانی که معنایی را به آن نسبت می‌دهیم، به نشانه تبدیل می‌شود (Betancourt, 2019: 39). انسان‌ها به‌عنوان یک عامل تأثیرگذار و معناساز در محیط‌های انسان‌ساخت موجب ایجاد فضاهایی با معنای گوناگون می‌گردند (علیزاده و سهیلی، ۱۳۹۶: ۸۳). انسان برای تفسیر و بازنمایی چنین فضاهایی نیازمند آموختن دانش نشان‌شناسی است (عقیلی و احمدی، ۱۳۹۰: ۱۰). وجود معنا در زندگی یک نیاز بنیادی برای انسان است و معماری به‌عنوان یک فرایند دلالتی، در تلاش است تا با تأکید بر ویژگی‌های ذهنی انسان علاوه بر کالبد و فرم ظاهری محیط، به تحقق این بُعد از نیازهای بنیادی انسان باری رساند. در این میان، دانش نشان‌شناسی رهیافتی است که نگاه انسان را به فراتر از معنا به سوی دلالت‌های ضمنی و کشف لایه‌های معنایی پدیده‌ها سوق می‌دهد (حمه جانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۵). مطالعه نشان‌شناسی در آثار هنری و معماری به هنرمندان و طراحان کمک می‌کند

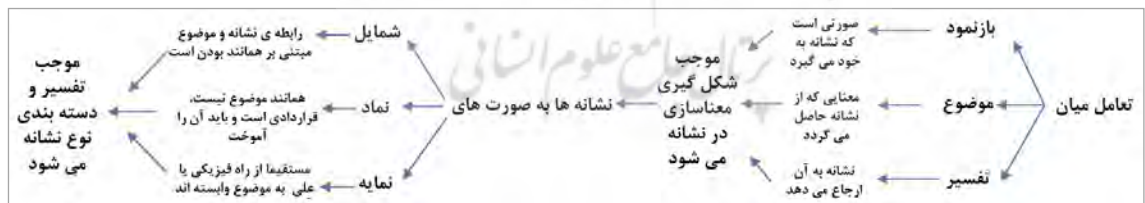
تا دریابند نشانه‌ها به‌صورت مستقیم قابل درک نیستند؛ باید نخست مفاهیم قراردادی نشانه‌ها آموزش داده شوند پس از آن، نشانه‌ها در قالب آثار ارائه گردند (Crow, 2019: 43). در واقع دانش نشان‌شناسی، قابلیت تجزیه و تحلیل معنایی، محتوایی و شکلی آثار هنری و معماری را در اختیار طراحان قرار می‌دهد (Yelle, 2012: 73)؛ (سامانیان و بهمنی، ۱۳۸۹: ۴۲).

معرفی آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله

ماسوله دارای دیرینگی هزارساله است (حسن پور لمر و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۰۲). این شهر تاریخی در شهرستان فومن واقع شده و با وسعتی بالغ بر ۱۶ هکتار در منتهی‌الیه غرب رشته‌کوه‌های البرز و کوه‌های تالش در بلندای ۱۰۵۰ متری از سطح دریای آزاد است (شکل ۲). ماسوله در سال ۱۳۰۲ در فهرست آثار ملی ایران ثبت شده و اکنون در مراحل نهایی ثبت جهانی یونسکو قرار گرفته است. معماری بی‌همتای این شهر پلکانی که دارای آرایه‌های متنوعی است، سالانه موجب جذب گردشگران فراوان درون و برون‌کشوری شده است. شهر تاریخی ماسوله از محلات ریحانه‌بَر، آسدمحله، مسجد بَر، خانه‌بَر، کِشه‌سَر و بازار تشکیل شده است (شکل ۲). در ادامه در نمودار شکل ۳، انواع آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله که بر مبنای نشان‌شناسی پیرس مورد بررسی قرار گرفته‌اند، ارائه می‌شود.

نشان‌های شمایی (تصاویر و نگاره) آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله

بر مبنای نظریه نشان‌شناسی پیرس، شمایل نشانه‌ای است که ابژه و یا مورد ادراک خود را بر پایه همانندی با آن،

شکل ۱. مراحل نشان‌شناسی پیرس (نگارندگان، ۱۴۰۲)

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی شهر تاریخی ماسوله (حسن پور لمر و جمالی، ۱۳۹۹: ۳۴)

بیشتر تصاویر انسانی بر جدارهٔ کاخ‌ها و کوشک‌ها و در تصرف هنر درباری بود اما پس از حضور مفاهیم اسلامی در فرهنگ ایران، این هنر در خدمت اماکن مذهبی و به صورت مضامین عاشورایی و دینی به کار گرفته شدند (یلفانی، ۱۳۸۸: ۱۴۳). نقش فرشتگان همواره در ادیان گوناگون کاربرد داشته است و به صفات نیک و یا تمثیلی از معصومیت اشاره می‌نمایند. آیه ۲۷ سوره انبیا: «لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ» (فرشتگان، هرگز در سخن بر او پیشی نمی‌گیرند و پیوسته) به فرمان او عمل می‌کنند. فرشتگان در اسلام موجوداتی با چندین بال توصیف شده‌اند. مسلمانان بر این باورند که همواره دو فرشته بر روی شانهٔ چپ و راست‌شان در حال ثبت اعمال نیک و بد هستند. در قرآن به نام «کرام‌الکاتبین» - نویسندگان بزرگوار- از آن‌ها یاد شده است. آیه ۱۰ تا ۱۲ سوره «انفطار وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ. كِرَامًا كَاتِبِينَ. يَعْلَمُونَ مَا تَعْمَلُونَ». (البته نگهبان‌ها بر (مراقبت احوال) شما مأمورند که آن‌ها نویسندگان (اعمال شما و فرشته) مقرب خدایند. شما هر چه کنید همه را می‌دانند). طرح آمیزش تمثال و فرشتگان به کار گرفته شده در ماسوله که بر بالای کتیبه‌های گچی ضریح بقعه عون ابن علی (ع) ماسوله نقش بسته است، نشانه‌ای تمثیلی از واقعه عاشورا است (شکل ۴).

نشانه‌های شمایل‌ی؛ نگاره‌های جانوری

در این سطح نقوش جانوران بیشتر به صورت مثبت کاری‌هایی با نگاره‌های کبوتران نشسته بر شاخه‌های درخت زندگی و دو شیر شمشیر به دست نقش بسته بر درب مسجد صاحب‌الزمان (عج) و بقعه عون ابن علی (ع) است (شکل ۵). وجود کبوتران از سوی امامان معصوم (ع) بسیار ارج نهاده شده است. امام صادق (ع) در این باره می‌فرماید: «عَلِيٌّ بَنُ إِبْرَاهِيمَ عَن أَبِيهِ

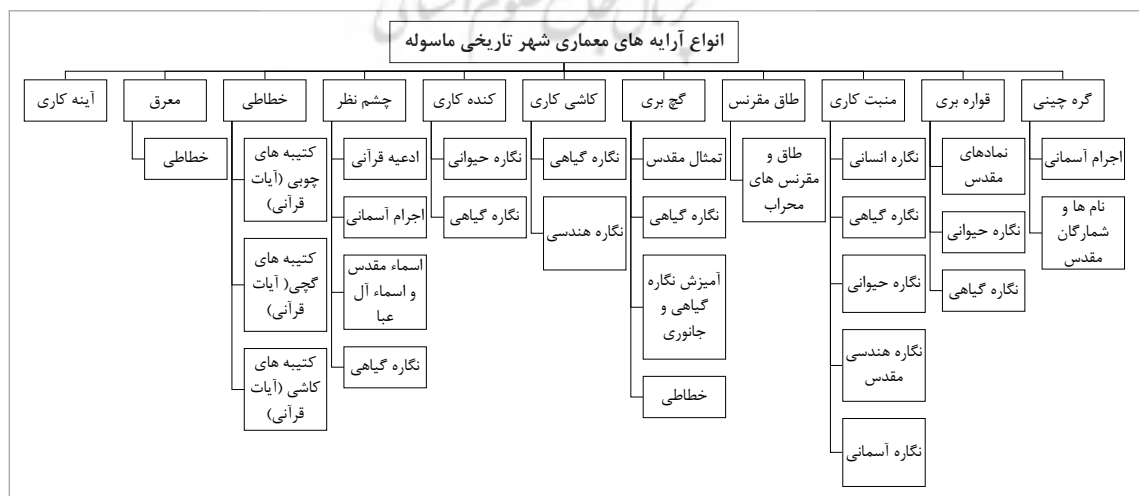
به نمایش می‌گذارد. رابطهٔ دال و مدلول رابطه‌ای مبتنی بر همانندی است. برای نمونه، تصویر چهرهٔ شخص به خودش همانندی دارد؛ مانند تصویر شکسپیر به خود شکسپیر و یا تصویر مونا لیزا به صاحب تصویر. شمایل‌ها را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد: الف. تصویرها، ب. نمودارها. در مورد تصویرها «ویژگی‌های ساده» و همانندی‌ها، و در مورد نمودارها «رابطهٔ میان اجزا» همانند هستند. شمایل‌نگاری بیشتر در بازنمایی رویدادهای تاریخی مذهبی در هنرهای دینی کاربرد دارد، زبان شمایل‌نگاری‌ها به صورت انتزاعی و رمزی است (شایسته‌فر و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۱). در هنر ایرانی-اسلامی نیز به‌کارگیری آرایه‌های شمایل‌ی و یا پیکرنگاری به دلیل تضاد با مفاهیم اسلامی و بت‌پرستی ممنوع است. شمایل‌نگاری کاربرد بسیار محدودی در هنر اسلامی دارد و بیشتر این گونه از آرایه‌ها با توسل رمزگونه به مفاهیم دینی به کار گرفته می‌شوند (افشاری و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۹). تصویرگری واقع‌گرایانه در هنر اسلامی به سمت وسوی مفهوم‌گرایی، تعقل، تأمل و بینش معطوف است و این عمل توسط انتزاع و تجرید ایجاد می‌شود (روان‌جو و پدرام، ۱۴۰۰: ۸۶). در ادامه نشانه‌های شمایل‌ی آرایه‌های معماری ماسوله ارائه می‌شود.

نشانه‌های شمایل‌ی

نشانه‌های شمایل‌ی ماسوله بیشتر به صورت تمثال ائمه معصوم که برای بازنمایی واقعهٔ عاشورا، نگاره‌های جانوری و آمیزش نگاره‌های گیاهی و جانوری هستند، ارائه می‌گردند.

نشانه‌های شمایل‌ی تمثال مقدس و ملائک

شمایل‌نگاری و ترسیم پیکره‌های انسانی با ورود دین مبین اسلام دچار تغییرات ملموسی گردید. در دورهٔ پیش از اسلام

شکل ۳. معرفی آرایه‌های مورد بررسی ماسوله در پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۲)

عَنْ التَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: اتَّخَذُوا الْحَمَامَ الرَّاعِبَةَ فِي بُيُوتِكُمْ فَإِنَّهَا تَلْعَنُ قَتْلَةَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ لَعْنُ اللَّهِ قَاتِلَهُ» (کبوتر را در خانه‌های تان نگهداری کنید که آن‌ها قاتلین حسین بن علی بن ابی طالب را لعنت می‌کنند و خدا قاتلین او را لعنت کند) (کلینی، ۱۳۶۹، ج ۶، ۵۴۷). تمثال شیر و شمشیر مثبت کاری شده بر درب بقعه عون ابن علی (ع) اشاره‌ای تمثیلی به حکومت اسلامی و صفت اسد است که به امامت حضرت علی (ع) و جنگ آوری وی اشاره می‌کند (دادور، ۱۳۹۰: ۱۹).

نشانه‌های شمایی؛ نگاره‌های گیاهی

با پذیرش اسلام نقوش اسلیمی جایگاه ویژه‌تری در هنر اسلامی یافتند. نگاره‌های گیاهی به کاررفته در هنر و معماری ماسوله بیشتر به صورت‌های گیاهان مقدس و نمادهای فرهنگی ایران هستند. نقوش حصیری آرایه‌های ماسوله به هنر بومی حصیربافان گیلانی اشاره می‌کند. طرح گل‌های شاه‌عباسی در دوره شاه‌عباس رایج شد و نمادی از باغ، بهشت و خورشید است. گل نیلوفر آبی نمادی از پاکی

و فرهنگ باستان ایران است. طرح گل محمدی تمثیلی از باغ‌های بهشتی است که اشاره نمادین به تمثال حضرت محمد (ص) می‌نماید. گل لاله نمادی از چهره معشوق، خون شهیدان می‌باشد. گل هشت پر برگرفته شده از گل نیلوفر آبی است که نمادی از باروری، کامیابی، قدرت حاصلخیزی زمین، صلح جهانی، زیبایی، تندرستی، مظهر عشق، ریاضت و عبادت، روشنایی و خورشید است (حسنوند و شمیم، ۱۳۹۳: ۳۶). طرح درختان قواره بری سرونشان در هنر ایرانی اسلامی به نامیرایی، مردان بزرگ ایران زمین، جاودانگی، شکوه، نیکی، آزادی و آزادگی ایرانیان اشاره می‌نماید (آل ابراهیم دهکردی، ۱۳۹۵: ۱۰۵). طرح بته‌جقه، به سرو خمیده که نشانی از فروتنی ایرانیان است، اشاره می‌کند (روهینا و احمد پناه، ۱۳۹۷: ۲۶). طرح گل‌های اسلیمی و پیچک در کاشی‌های ماسوله به خدای زراعت، احساس و نماد قلب اشاره می‌نماید. طرح شبدر چهارپر و درخت زندگی در کاشی‌های مساجد ماسوله نماد اقبال نیک، ایمان، امید، عشق و بخت بلند در نظر گرفته می‌شوند و برگام‌های زندگانی دلالت دارند (شکل‌های ۹-۶).

شکل ۴. نشانه‌های شمایی تمثال مقدس و ملانک آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

شکل ۵. نشانه‌های شمایی؛ نگاره‌های جانوری؛ الگوی مثبت کاری طرح پرند، طرح شیر و شمشیر و اسلیمی آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

شکل ۶. نشانه‌های شمایی؛ نگاره‌های گیاهی الگوی گچ‌بری حصیری، ختایی گل شاه‌عباسی، گل نیلوفر آبی و ختایی گل محمدی آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

شکل ۷. نشانه‌های شمایی؛ نگاره‌های گیاهی؛ الگوهای قواره‌بری؛ گل لاله، سرونشان، شاخ‌وبرگ، گل هشت‌پر، و بته‌جقه آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

سرستون‌های مساجد ماسوله نیز از نقوش کله‌قوچی و آرایه‌های گیاهی همچون گل نیلوفر استفاده شده است. نقوش قوچ در بناهای مذهبی نشانه‌ای از ادیان ابراهیمی (ع) است که به صورت تمثیلی به آیات ۱۰۴-۱۰۵ سوره صافات: «وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ، قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ» (و ما در آن حال (که کارد به گلپوش کشید) خطاب کردیم که ای ابراهیم، آنچه را در خواب مأموریت یافتی انجام دادی، ما این گونه نیکوکاران را جزا می‌دهیم) اشاره می‌کند. طرح گل نیلوفر نیز نمادی از پاکی و مقدس بودن می‌باشد، در واقع به کارگیری این نقوش موجب تصویرسازی مناسب از فضای پاک و مقدس خانه خداوند شده است (شکل‌های ۱۰ و ۱۱).

نشانه‌های نمایه‌ای در آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله

بر مبنای نشانه‌شناسی پیرس، نشانه‌های نمایه‌ای به‌طور مستقیم به صورت علی یا فیزیکی با موضوع خویش در ارتباط

نشانه‌های شمالی؛ آمیزش نگاره‌های گیاهی و جانوری

آمیزش نگاره‌های گیاهی و جانوری از دیگر نشانه‌های شمالی در شهر تاریخی ماسوله هستند که در ادامه بررسی می‌شوند. نقوش آمیزشی درخت زندگی و پرندۀ هُدُود اشاراتی تمثیلی هستند که بر مراحل مختلف زندگی انسان دلالت دارند. پرندۀ هُدُود پیک حضرت سلیمان است که در آیه ۲۲ سوره نمل آمده است: «فَمَكَتْ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطَّتْ بِمَا لَمْ تَحِطْ بِهِ وَ جِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَإٍ يَقِينٍ.» (پس دیری نپایید که [هدهد آمد و] گفت از چیزی آگاهی یافتم که از آن آگاهی نیافته‌ای و برای تو از سبا گزارشی درست آورده‌ام). به کارگیری آمیزش درخت زندگی و هدهد بر بالای کتیبه‌های گچی ضریح بقعه امامزاده عون ابن علی (ع) در قسمتی که یک انسان و الا مقام آرمیده است، به جهان رستاخیز و به آیه بازگشت همه به سوی خداوند است (سوره بقره/ آیه ۱۵۶)، اشاره می‌کند «الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» در طرح آرایه‌های

شکل ۸. نشانه‌های شمالی؛ نگاره‌های گیاهی؛ الگوی منبت کاری طرح واگیره گل محمدی و پیچک، منبت کاری اسلیمی گل نیلوفر پنج‌پر، منبت کاری چهارلنگه هشت طبل و منبت کاری نیمه سطحی با طرح شاخ‌وبرگ آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

شکل ۹. نشانه‌های شمالی؛ نگاره‌های گیاهی؛ الگوی کاشی کاری؛ طرح واگیره با طرح پیچک، طرح گل چهارپر (شیدر)، طرح اسلیمی گل نیلوفر پنج‌پر، طرح واگیره برگ کنگر، طرح درخت زندگی، طرح ختایی گل پیچک محمدی آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

شکل ۱۰. نشانه‌های شمالی؛ آمیزش نگاره‌های گیاهی و جانوری؛ الگوی گچ‌بری آمیزش؛ طرح پرندگان و درخت زندگی آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

شکل ۱۱. نشانه‌های شمالی؛ آمیزش نگاره‌های گیاهی و جانوری؛ الگوهای کنده‌کاری؛ کنده کاری طرح اسلیمی گل نیلوفر پنج‌پر کتیبه‌دار، کنده کاری شاخ‌بزی کتیبه‌دار و فاقد کتیبه آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

هستند. یافتن و تشخیص سریع نشانه‌های نمایه‌ای کاری د شوار است. در ادامه به نشانه‌های نمایه‌ای آرایه‌های معماری ماسوله پرداخته خواهد شد.

نشانه‌های نمایه‌ای؛ خطاطی کاشی کاری

بیشتر کتیبه‌های موجود در آرایه‌های ماسوله، منقش به آیات قرآنی با خط ثلث سفید و با رنگ زمینه آبی نیلی، سبز همراه با حاشیه‌های گل محمدی و دهان‌اژدری هستند. محراب مسجد خانه‌بر دارای کاشی کاری زیبایی است که منقش به آیه ۳۵ سوره نور است. در این آیه خداوند مظهر نور و عاملی برای رهایی از ظلمت معرفی شده است. متن کتیبه محراب «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاهٍ فِيهَا مُضْبَحٌ الْمُضْبِحِ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» (خداوند نور آسمان‌ها و زمین است؛ و مثل نورش همانند چراغدانی است که در آن چراغی [پرفروغ] باشد، آن چراغ در حبیبی قرار گیرد، حبیبی [شفاف و درخشنده] همچون ستاره‌ای فروزان، چراغی که افروخته می‌شود از آروغن] درخت پربرکت زیتونی که نه شرقی است و نه غربی؛ روغنش [آن چنان صاف و خالص است که] نزدیک است بدون تماس با آتش شعله‌ور شود؛ نوری است بر فراز نوری و خدا هر کس را بخواهد با نور خود هدایت می‌کند و خدا برای مردم مثل‌ها می‌زند و خداوند به هر چیزی داناست.) در کتیبه‌ای دیگر در این بنا که مسلمانان برای استغفار و شکر گذاری به پیشگاه خداوند گرد هم می‌آیند، آیه ۱۸ سوره توبه در محراب دیده می‌شود «إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ

يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ» (مساجد خدا را تنها کسی آباد می‌کند که ایمان به خدا و روز قیامت آورده و نماز را برپا دارد و زکات را بپردازد و جز از خدا نترسد؛ امید است چنین گروهی از هدایت‌یافتگان باشند) (شکل ۱۲)

نشانه‌های نمایه‌ای؛ خطاطی گچ‌بری

کتیبه‌های گچ‌بری ماسوله بیشتر منقش به اسماء آل عبا هستند و با مرکزیت قرار دادن نام خداوند، نام مبارک حضرت علی (ع)، سوره اخلاص و آیات قرآن شکل گرفته‌اند. گچ‌بری‌ها به صورت خطوط مُشْکِل که تمایل به ایجاد تصاویر هنری به صورت حروف دارند و خطاطی گلزار که به صورت آمیزش اسماء الهی و آل عبا می‌باشند و نام‌های مقدس منقش به نقوش گیاهی هستند. همچنین آیات قرآنی مساجد ماسوله به صورت خط ثلث با رنگ سفید در زمینه آبی مزین شده‌اند. خطاطی مُعْمَا، خطاطی به کاررفته در مساجد ماسوله و در بیشتر اشعاری است که موضوع آن حمد و ستایش خداوند است. در محراب مسجد جامع ماسوله از خطاطی مُثْنِی که به صورت دوتایی است نیز استفاده شده است. آیه ۱ سوره فتح «إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا» (ای رسول ما غم مدار که) البته ما تو را به فتح آشکاری پیروز می‌گردانیم (که نه بس شهر مکه بلکه شهر دل‌های اهل عالم را فتح کنی). آیه ۱ سوره فتح به پیروزی سپاه اسلام بر مشرکان اشاره می‌کند (شکل ۱۳).

نشانه‌های نمایه‌ای؛ خطاطی چوبی

بقعه عون ابن علی (ع) دارای ضریح چوبی بسیار زیبایی است. بدنه این صندوقچه منقش به آیات ۱ الی ۷ سوره فتح و آیه ۲۴ سوره الرحمن با خط زیبای ثلث طلایی است که بر روی چوب بلوط کهربایی رنگ نقش بسته است (شکل ۱۴). ستون‌های قدیمی بقعه عون ابن علی (ع) که در زائرسرای مجاور بقعه قرار

شکل ۱۲. نشانه‌های نمایه‌ای؛ خطاطی کاشی کاری آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

شکل ۱۳. نشانه‌های نمایه‌ای؛ خطاطی گچ‌بری؛ مُشْکِل، گلزار، ثلث، معما و مثنی؛ آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

درواقع گنبد مسجد اشاره‌ای نمادین است به عالم خاکی یا زمین به عالم آسمان (شکل ۱۷، بقعه عون ابن علی (ع) ماسوله). گنبد مسجد، کنایه از کرسی الهی و نیز عالم فرشتگان و قاعده مربع و چهارگوشه هم نماد جهان جسمانی روی زمین است. شکل خارجی آن کنایه از جمال، و گلدسته نماد جلال الهی است. این عنصر، مظهر آسمان و نشان دهنده کیفیت است (بلیان اصل و همکاران، ۱۴۰۱: ۶۳).

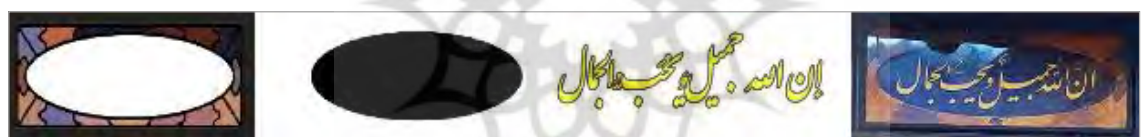
نشانه‌های نمادین آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله

از دیدگاه پیرس برای شناختن نشانه‌های نمادین، باید رابطه میان دال و مدلول را آموخت؛ زیرا بدون آموزش مناسب نمی‌توان هیچ‌گونه شباهتی را میان تصویر و معنا درک کرد (میرباقری فرد و نجفی، ۱۳۸۸: ۱۳۶). هندسه یکی از موضوعات مهم در هنر اسلامی است که به صورت‌های مختلف در آثار معماری و هنری به کار رفته است و مخاطب بدون درک مناسب از این دانش نمی‌تواند به آسانی مفاهیم آن را درک کند. هنر گره‌چینی یکی از زیباترین ساختارهای هندسی در هنر اسلامی که با اتکا بر مبانی مفاهیم اسلامی و حس زیبایی‌جویی معنوی

هنرمندان اسلامی، شکل گرفته است (شریف و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۰). گره‌چینی‌های ماسوله بیشتر دارای مفاهیم نمادین مذهبی هستند. این آرایه‌ها به نمادهای اجرام آسمانی همچون طرح شمس، ستاره، آمیزش اجرام آسمانی، اسماء و اعداد مقدس اشاره می‌نمایند. گره‌چینی آمیزش اعداد و نگاره‌های هندسی، قواره‌بری حاوی نمادهای مقدس، مثبت‌کاری‌های نگاره‌های هندسی مقدس و مثبت‌کاری نگاره‌های آسمانی منقش است.

نشانه‌های نمادین: گره‌چینی اجرام آسمانی، گره‌چینی شمس و ستارگان

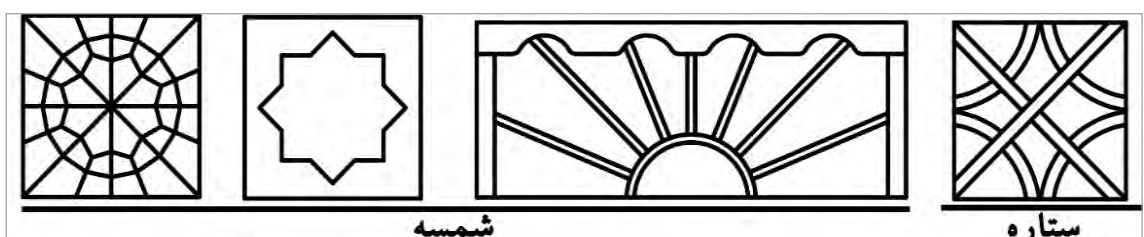
این گونه از نقوش به دلیل شباهت ساختاری و هندسی خویش که با طرح‌های شمس، ستاره و یا آمیزشی از اجرام آسمانی و اعداد و آمیزشی از اجرام آسمانی و نگاره‌های هندسی دارند، در قالب اجرام آسمانی دسته‌بندی می‌شوند در هنر اسلامی، شمس و ستارگان نشانه‌های نمادینی از نور الهی هستند. شمس در آثار اسلامی نمادی از وحدت، تمثیلی از پیامبر (ص)، بیانگر مفهوم کثرت در وحدت، و وحدت در

شکل ۱۶. نشانه‌های نمایه‌ای؛ معرق کاری بقعه عون ابن علی (ع) ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

شکل ۱۷. نشانه‌های نمایه‌ای؛ گنبد و مقرنس بقعه عون ابن علی (ع) ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

شکل ۱۸. نشانه‌های نمادین؛ گره‌چینی شمس؛ نحوه شکل‌گیری الگوی گره‌چینی شمس هشت مربع در آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

نشانه‌های نمادین؛ گره‌چینی آمیزش شمارگان و نگاره‌های هندسی

گره شش دوازده‌الماس تراش یکی دیگر از گره‌چینی‌های پرتکرار در آرایه‌های معماری ماسوله است (شکل ۲۰). ساختار هندسی این گره، متشکل از عدد شش است که نمادی از کامل بودن می‌باشد و عدد دوازده موجود در این گره‌چینی اشاره نمادین به دوازده پیشوای تشیع می‌کند (کیان مهر و خزایی، ۱۳۸۵: ۳۷)؛ (حسینی و فراشی ابرقویی، ۱۳۹۳: ۳۶). همچنین عدد ۱۲ نمادی از خورشید است که در بیشتر آثار هنر اسلامی به عنوان نماد نور الهی و وحدانیت او شناخته می‌شود (الله نورالسموات والارض، سوره ۲۴، آیه ۳۵). طرح الماس نمادی از ارزشمند بودن، درخشندگی و زیبایی دارد (Pimm, 2002: 65).

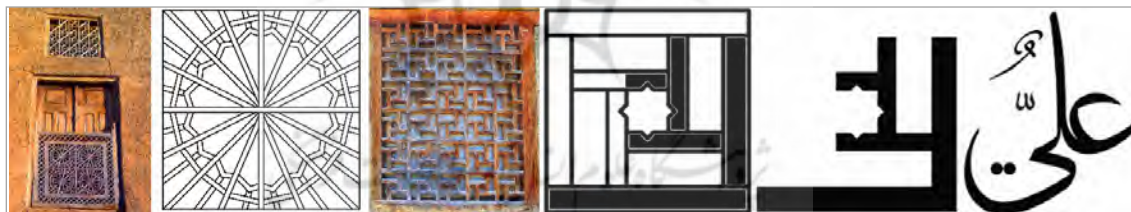
نشانه‌های نمادین؛ قواره‌بری نمادهای مقدس

طرح چلیپا یکی دیگر از نشانه‌های نمادین و مقدس در شهر تاریخی ماسوله است که به صورت قواره‌بری چلیپا در ارسی‌ها و بازشوه‌های ابنیه مذهبی همچون امام زاده عون ابن علی (ع) ماسوله به کار رفته است (شکل ۲۱). طرح چلیپا دارای شباهت‌های ظاهری و معنایی نزدیکی با سواستیکا یا صلیب شکسته است. سواستیکا نمادی از حرکت دوار خورشید و

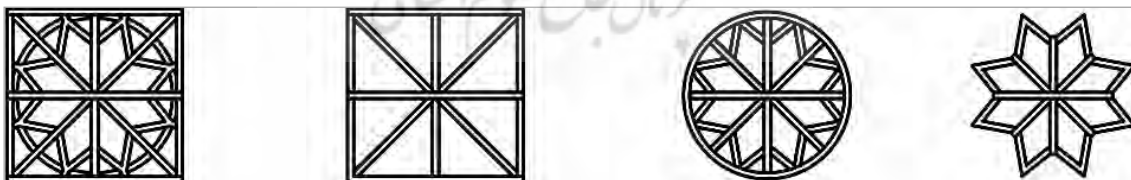
کثرت است (حسینی، ۱۳۹۰: ۱۰-۱۱). نگاره‌های ستارگان در هنر اسلامی به هدایت بندگان از تاریکی به سوی ایمان اشاره می‌کنند (شکل ۱۸).

نشانه‌های نمادین؛ اجرام آسمانی، اعداد و اسماء مقدس

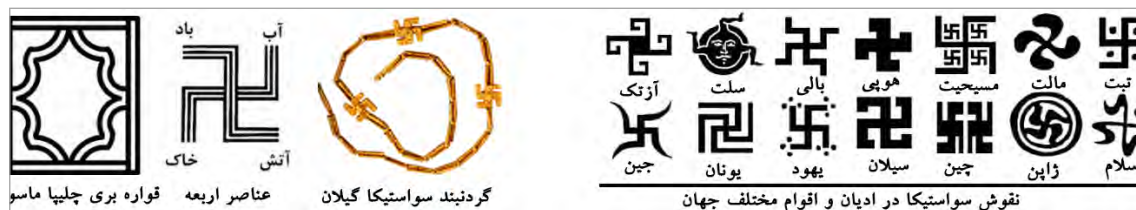
گره‌چینی شمسه هشت چهارمربع یکی دیگر از الگوهای هندسی است که در آرایه‌های معماری ماسوله به کار رفته است. در ساختار این گونه از گره‌چینی از نگاره‌های هندسی شمسه، مربع و عدد هشت و چهار استفاده شده است. همان گونه که گفته شد، طرح شمسه نمادی از نور الهی و فرم مربع، نمادی از عالم خاکی است. عدد هشت در اندیشه هنرمندان اسلامی اشاره نمادین به حاملان عرش الهی و به امام هشتم شیعیان می‌نماید (وثوق‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۷۵). عدد چهار نیز در هنر اسلامی در بردارنده مفاهیمی همچون خیرورکت، فراوانی ثروت، باروری و بقاء، و چیرگی انسان بر نیروهای شیطانی است (شفیعی سرارودی و حسن‌نسب، ۱۳۹۷: ۵۲). گره پیلی ماسوله، از درهم‌تنیدگی نگاره‌های هندسی که اشاره به نام مبارک پیشوای نخست شیعیان - امام علی (ع) - می‌کنند، شکل گرفته است. گره پیلی ماسوله بیشتر در ابنیه مذهبی همچون مسجد قنبرآباد ماسوله به کار رفته است (شکل ۱۹).

شکل ۱۹. نشانه‌های نمادین؛ اجرام آسمانی، اعداد و اسماء مقدس در آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

شکل ۲۰. نشانه‌های نمادین؛ گره‌چینی آمیزش شمارگان و نگاره‌های هندسی؛ نحوه شکل‌گیری الگوی گره‌چینی گره هشت چهارلنگه در زمینه مربع آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

شکل ۲۱. نشانه‌های نمادین؛ قواره‌بری نمادهای مقدس؛ نحوه شکل‌گیری الگوی قواره‌بری چلیپا آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

گردونه مهر است و در زبان هندی به معنای خوب و نیک‌بختی است. طرح چلیپا در ایران باستان نمادی از گردونه مهر است که نشانی از چهار عنصر اصلی آب، باد، خاک و آتش می‌باشد (محسنی و باستان‌فرد، ۱۳۹۹: ۱۳۰-۱۲۷).

نشانه‌های نمادین؛ منبت‌کاری نگاره‌های هندسی مقدس

اگرچه دین مبین اسلام به کارگیری چهره انسان را در هنر و معماری مکروه دانسته، اما بهره‌مندی از نقوش و پیکره‌های انسانی به صورت تجریدی در این‌بینه مذهبی و امامزادگان استان گیلان امری رایج بوده است. طرح علمدار دارای مفاهیمی نمادین از واقعه عاشورا است و به دست حضرت عباس (ع) اشاره می‌نماید. این طرح در آرایه معماری مسجد ریحانه بر ماسوله به کار رفته است (شکل ۲۲).

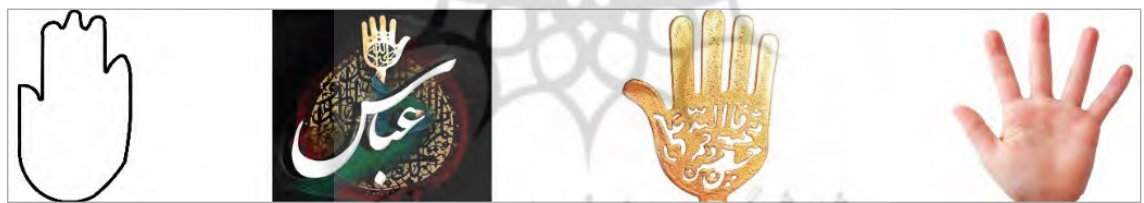
نشانه‌های نمادین؛ منبت‌کاری نگاره‌های آسمانی

مسجد صاحب‌الزمان (عج) دارای منبت‌کاری‌های بسیار زیبایی است که قدمت آن به سال ۱۱۱۷ ه.ق. بازمی‌گردد. ستون چوبی و قدیمی‌ای در بخش زیرزمین آن وجود دارد که بر روی آن منبت‌کاری‌هایی منقش به گره شش داوودی، منبت‌کاری گره هشت چهارلنگه، منبت‌کاری

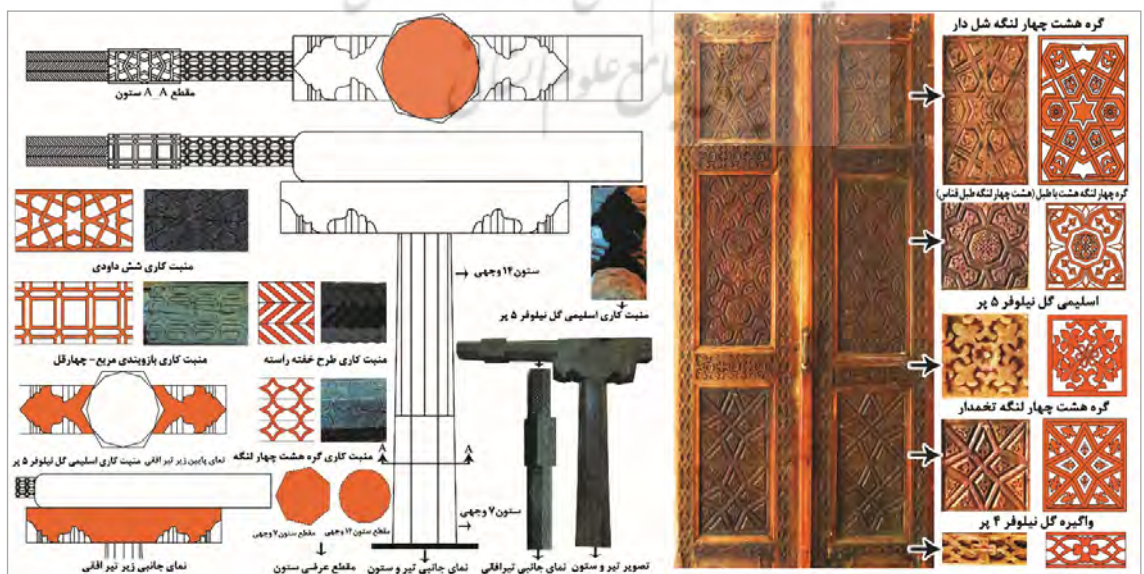
بازوبندی مربع- چهارقل، منبت‌کاری طرح خفته‌راسته دیده می‌شود. بخش زیرین ستون، منقش به کنده‌کاری زیبا با نقوش اسلیمی گل نیلوفر است. همچنین درب‌های داخلی مسجد مزین به نقوش گیاهی به صورت واگیره گل نیلوفر چهارپر، گره هشت چهارلنگه تخم‌دار، اسلیمی گل نیلوفر، گره چهارلنگه هشت طبل و گره هشت چهارلنگه شل‌دار است (شکل ۲۳).

نشانه‌های نمادین؛ آینه‌کاری

آب و آینه در فرهنگ ایرانیان باستان نمادی از پاکی، روشنایی، راست‌گویی، و صداقت بوده است. در سده ۱۰ ه.ق. آینه از اروپا به ویژه از ونیز به ایران وارد شد و پس از آن دوران، هنرمندان ایرانی از آینه برای آرایه‌های درونی ساختمان استفاده کردند. هنر آینه‌کاری در دوران صفویان و قاجاریه به اوج و شکوفایی خویش دست یافت (ریاضی، ۱۳۷۵: ۱۲). به کارگیری آینه در نمای بیرونی ساختمان‌های مسکونی ماسوله امری رایج است. بیشتر آینه‌ها بر روی بازشوها قرار می‌گیرند و شمار آینه‌ها به صورت اعداد فرد است. در باور مردمان ماسوله آینه موجب بازتاب نور خورشید و درخشش خانه‌های‌شان در ازای روز می‌گردد. ریشه علاقه‌مندی مردمان ماسوله به چنین رویکردی به ریشه‌های فرهنگی ایران

شکل ۲۲. نحوه شکل‌گیری الگوی منبت‌کاری دست‌نشان آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

شکل ۲۳. نشانه‌های نمادین؛ منبت‌کاری نگاره‌های آسمانی؛ آرایه‌های معماری ماسوله (نگارندگان، ۱۴۰۲)

باتوجه به بررسی‌های صورت گرفته در مبنای نظریه نشانه‌شناسی پیرس می‌توان نشانه‌های موجود در آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله را به‌طور چکیده در جدول ۴ بازبینی و معرفی کرد.

باستان باز می‌گردد. در ادامه، برخی از رایج‌ترین شیوه چیدمان آینه‌کاری‌های جداره ابنیه ماسوله در جدول ۳ که در بردارنده شکل‌های ۲۸-۲۴ است، دیده می‌شود.

جدول ۳. گونه‌های آینه‌کاری آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله

شکل ۲۸. آینه‌کاری طرح آمیزشی شمشه و آینه (همان)	شکل ۲۷. آینه‌کاری بر روی پنجره‌های کوچک میانی و پنجره‌ها (همان)	شکل ۲۶. آینه‌کاری در کنار پنجره‌ها (همان)	شکل ۲۵. آینه‌کاری مربعی؛ قرارگیری آینه‌ها به صورت آزاد (همان)	شکل ۲۴. آینه‌کاری دایره‌ای و مستطیلی؛ قرارگیری آینه‌ها بر روی پنجره‌ها (نگارندگان، ۱۴۰۲)

(نگارندگان، ۱۴۰۲)

جدول ۴. بازبینی و بررسی آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله بر مبنای نظریه نشانه‌شناسی پیرس

تفسیر	موضوع	نمود	نوع نشانه	
تمثیل واقعه عاشورا	بیان قداست مقام انسان	طرح تمثال مقدس و ملائک	نشانه‌های شمایی	شمایی
آفرینش فضاهای نمادین و عرفانی	حیوانات اساطیری و مذهبی	نگاره‌های جانوری		
آفرینش فضای بهشتی بر مبنای آیات الهی	گیاهان مذهبی، بومی و اساطیری	نگاره‌های گیاهی		
آفرینش فضای عرفانی و معنوی	گیاهان و جانوران اساطیری، مذهبی و بومی	آمیزش نگاره‌های گیاهی و جانوری	نشانه‌های نمایه‌ای؛ کتابیه‌ای	نمایه‌ای
بشارت‌دهنده به سبب اعمال صالح به مسلمانان بر مبنای آیات قرآنی	آفرینش فضایی آرام، بیم‌دهنده و بشارت‌دهنده به زائرین مساجد	نمود در خطاطی کاشی‌کاری		
حمد و ستایش اسماء الهی، آیات قرآنی، حمد و ستایش اسماء الهی و آل عبا	نشان‌دهنده جایگاه ائمه اطهار از منظر مسلمانان	نمود در خطاطی گچ‌بری		
اشاره می‌کند به قدرت فرمانروایی خداوند بر همه عوالم هستی، بازگشت آفریده به آفریننده	معرفی کاربری بنا و مسیر چرخه زندگی انسان‌ها	نمود در خطاطی چوبی		
دفع بلا یا بر مبنای آیات الهی	دفع بلا	نمود در چشم‌زخم		
توصیف صفات خداوند و زیباپسندی پروردگار	دعوت به زیبایی ظاهر و باطن توسط خداوند	نمود در معرق‌کاری		
سیر از عالم خاکی (مادی) به عالم نور (معنوی)	عملکرد سازه‌ای، ایجاد فضای مکتب، فضای کانونی برای تعقل، تفکر و تمرکز	نمود در طاق و مقرنس‌ها		
راهنمایی انسان در تاریکی از سوی خداوند	تشبیه مقام عالم معنوی توسط ستارگان و شمشه	نمود در گره‌چینی اجرام آسمانی نمود در گره‌چینی آمیزش اجرام آسمانی و اعداد مقدس	نشانه‌های نمادین نقوش گره‌چینی، قواره‌بری، منبت‌کاری و آینه‌کاری	نماد
اشاره به نور الهی	آفرینش و ایجاد تفاوت بنای مذهبی والای امام اول شیعیان (ع)	نمود در گره‌چینی اسماء و اعداد مقدس		

ادامه جدول ۴. بازبینی و بررسی آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله بر مبنای نظریه نشانه‌شناسی پیرس

نوع نشانه	نمود	موضوع	تفسیر
شانه‌های نمادین نقوش گره‌چینی، قواره‌بری، منبت‌کاری و آینه‌کاری	نمود در گره‌چینی اعداد مقدس	آفرینش فضای پوششی و محافظ برای اهل قبور	اشاره به دور ماندن از گزند چشم‌زخم، مراحل خلقت انسان، سیر عالم ماده به عالم ملکوت
	نمود در گره‌چینی آمیزش شمارگان مقدس و نگاره‌های هندسی	توجه به جایگاه رفیع انسانی و افزایش حس تعالی در بنا	اشاره نمادین به مفاهیم اسلامی همچون، بهشت، نور الهی، پیامبر اسلام (ص)، کتب الهی
	نمود در قواره‌بری نمادهای مقدس	توجه به مفاهیم مذهبی و مبانی فرهنگی باستان و ادیان الهی	اشاره به قداست عناصر اربعه برای ایرانیان باستانی، ادیان الهی
	نمود در منبت‌کاری نگاره‌های هندسی مقدس	آفرینش نمادهای دینی و مذهبی	اشاره مفهومی به اهمیت و تقدس قبله و خانه خداوند برای مسلمانان می‌کند
	نمود در منبت‌کاری نگاره‌های آسمانی	اشاره به نور الهی و وعده آسمانی خد اوند به بندگان می‌کند	آفرینش تمثیلی صفات الهی و اشاره به نور هدایت ایشان در تمامی عوالم می‌کند (آیه ۳۵ نور)
	نمود در آینه‌کاری	آفرینش زیبایی، ایجاد فضای مکت و وهم (سؤال برانگیزی علت وجود ی آینه‌ها بر جداره و آفرینش زیبایی بصری در ساعات مختلف از روز) برای مسافران غیربومی	تداوم فرهنگ و آیین‌های باستانی ایران

(نگارندگان، ۱۴۰۲)

نتیجه‌گیری

هدف اصلی نشانه‌شناسی پیرس؛ بررسی، رمزگشایی، چپستی و چرایی شکل‌گیری نشانه‌ها و یافتن معانی موجود در زندگی انسان‌ها در قالب نمادها و نشانه‌هاست. مخاطب در رویارویی نخست خویش با آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله با مجموعه‌ای از نشانه‌های قراردادی و غیر قراردادی روبرو می‌شود و برای درک مناسب مفاهیم آرایه‌ها، دانستن دانش نشانه‌شناسی گریزناپذیر است. دستاورد پژوهش نشان‌دهنده آن است که آرایه‌های معماری ماسوله در سطوح؛ گره‌چینی، قواره‌بری، منبت‌کاری، قوس و مقرنس، گچ‌بری، کاشی‌کاری، کنده‌کاری، چشم‌زخم، خطاطی، معرق و آینه‌کاری دسته‌بندی می‌شوند. بررسی‌های نشانه‌شناختی در هنر و معماری شهر تاریخی ماسوله نشان می‌دهند آرایه‌های موجود در شهر تاریخی ماسوله بر پایه اعتقادات دینی، مفاهیم اجتماعی و فرهنگی که در قرون متمادی موجود بوده، شکل گرفته‌اند.

- نشانه‌های شمایی آرایه‌های معماری ماسوله برای تکریم مفاهیم اسلامی در نگاره‌های گیاهی و جانوری در ابنیه مذهبی ماسوله به کار گرفته شده‌اند. نشانه‌های شمایی ابنیه مذهبی ماسوله دارای مفاهیم معنایی به‌منظور آفرینش فضایی روحانی، بیم‌دهنده و بشارت‌دهنده به مسلمانان هستند.
- نشانه‌های نمادین در آرایه‌های معماری ماسوله به‌صورت نگاره‌های هندسی و شمارگان در ابنیه مسکونی و مذهبی ماسوله به کار گرفته شده‌اند. نشانه‌های نمادین، حاوی معانی امیدبخش، هدایت یافتن بندگان توسط نور الهی، صفات خداوند، تقدس و احترام به عناصر اربعه در فرهنگ ایرانیان باستان، و در امان ماندن انسان از انرژی‌های منفی می‌باشند.
- نشانه‌های نمایه‌ای آرایه‌های معماری ماسوله به دو صورت کتیبه‌های منقش به آیات قرآنی و ادعیه و طاق و مقرنس دیده می‌شوند. کتیبه‌ها به‌صورت خطاطی بر روی کاشی‌کاری‌ها، خطاطی بر روی گچ‌بری‌ها، خطاطی بر روی سطح چوب، معرق‌کاری، و کتیبه‌های چشم‌زخم می‌باشند. مفاهیم کتیبه‌ها اشاره می‌کنند به چرخه حیات و زندگی انسان، جایگاه ارزشمند ائمه اطهار در یافتن مسیر صحیح زندگی دنیوی و اخروی، دور ماندن از چشم‌زخم، دعوت به زیبایی ظاهر و باطن و فرمانروایی کامل خداوند بر تمامی جهان هستی. طاق

و مقرنس‌ها یکی دیگر از نشانه‌های نمایه‌ای آرایه‌های معماری ماسوله هستند که علاوه بر نقش سازه‌ای و عملکردی خویش در معماری ایرانی اسلامی، نماد خانه خداوند و توصیف مفهومی سیر انسان از عالم خاکی به عالم نور و پروردگار می‌باشند.

جهت انجام پژوهش‌های آینده پیشنهاد می‌شود: نمادشناسی آرایه‌های معماری روستای تاریخی ایبانه و مقایسه تطبیقی آن با شهر تاریخی ماسوله انجام گیرد. امید است پژوهش حاضر قابلیت این را داشته باشد که در جهت معرفی معانی و حفاظت از آرایه‌های ماسوله گامی مؤثر بر دارد. امروزه به‌صورت فزاینده‌ای در معماری معاصر ایران شاهد به‌کارگیری نمادها و آرایه‌های تقلیدی از فرهنگ‌های غیربومی هستیم و به‌کارگیری و بهره‌مندی از علوم نشانه‌شناسی می‌تواند یکی از راهکارهای مهم به‌منظور کاهش به‌کارگیری نمادهای غیراصیل و افزایش سطح غنای فرهنگی و هنری در معماری معاصر ایران باشد.

پی‌نوشت

1. Coronaviruses
2. Auto cad 2024
3. Firstness
4. Secondness
5. Thirdness

فهرست منابع

- احمدی، بابک (۱۴۰۰). از نشانه‌های تصویری تا متن به‌سوی نشانه‌شناسی ارتباط دیداری. مرکز: تهران.
- اردلان، نادر و بختیار، لاله (۱۳۹۸). حس وحدت (نقش سنت در معماری ایرانی). ترجمه و نداد جلیلی، تهران: علم معمار.
- افشاری فرکی، مرتضی؛ آیت‌اللهی، حبیب و رجبی، محمدعلی (۱۳۸۹). بررسی روند نمادگرایی شمایل‌ها در نگارگری اسلامی از منظر نشانه‌شناسی. *مطالعات هنر اسلامی*، سال هفتم، ش (۱۳): ۵۴-۳۷.
- افضل طوسی، عفت‌السادات و سنجی، مونس (۱۳۹۳). آرایه‌ها و نگاره‌های مرتبط با چشم‌زخم در دست‌بافته‌های اقوام ایرانی. *نگره*، سال نهم (۳۱): ۹۰-۷۷.
- آل‌ابراهیم دهکردی، صبا (۱۳۹۵). نقش درخت سرو و معانی نمادین آن در نگاره‌هایی از شاهنامه تهماسبی. *باغ نظر*، سال سیزدهم (۴۵): ۱۱۴-۱۰۵.
- بلیان‌اصل، لیدا؛ حسن‌پور لمر، سعید و فیاض‌مقدم، حنا (۱۴۰۱). تأویل مفاهیم عددی و رموز هندسی نهفته در تزیینات و معماری گنبد سلطانیه. *نگره*، سال هفدهم، ش (۶۲): ۷۹-۵۷.
- حسن‌پور لمر، سعید و جمالی، سیروس (۱۳۹۹). قیاس تزیینات گره‌چینی در ساختار بصری پنجره‌های بازشو دو روستای تاریخی ماسوله و ایبانه. *مطالعات تطبیقی هنر*، سال دهم، ش (۱۹): ۴۸-۳۱.
- حسن‌پور لمر، سعید؛ نژادابراهیمی، احد؛ ستاری ساربانقلی، حسن و وندشعاری، علی (۱۴۰۲). مؤلفه‌های فرهنگی مؤثر بر شکل‌گیری آرایه‌های معماری شهر تاریخی ماسوله. *مطالعات ملی*، سال بیست و چهارم، ش (۹۳): ۸۰-۵۹.
- حسن‌پور لمر، سعید؛ نژادابراهیمی، احد؛ ستاری ساربانقلی، حسن و وندشعاری، علی (۱۴۰۲). گونه‌شناسی درب‌های سنتی شهر تاریخی ماسوله. *پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران*، سال سیزدهم، ش (۳۹): ۳۲۶-۲۹۷.
- حسنونند، محمدکاظم و شمیم، سعیده (۱۳۹۳). بررسی نقش مایه گل لوتوس در هنر مصر، ایران و هند. *جلوه هنر*، سال ششم (۶): ۳۹-۲۲.
- حسینی، سیدهاشم (۱۳۹۰). کاربرد تزیینی و مفهومی نقش شمس در مجموعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی. *مطالعات هنر اسلامی*، سال هفتم، ش (۱۴): ۲۴-۷.
- حسینی، سیدهاشم و فراشی ابرقویی، حسین (۱۳۹۳). تحلیل جنبه‌های نمادین شیعی در تزیینات مسجد جامع یزد. *نگره*، سال نهم، ش (۲۹): ۴۳-۳۳.
- حمه جانی، یوسف؛ بایزیدی، قادر و سبحانی، جلیل (۱۳۹۶). مطالعه کیفی دلالت‌های معنایی معماری هورامان تخت از منظر نشانه‌شناسی. *باغ نظر*، سال چهاردهم، ش (۵۷): ۶۳-۴۵.

- خواجه‌سعید، فرناز؛ بلیان اصل، لیدا و ستارزاده، داریوش (۱۴۰۰). گونه‌شناسی منظر یادمانی معاصر با رویکرد نشان‌شناختی پیرس. منظر، سال سیزدهم، ش (۵۶): ۴۴-۵۷.
- دادور، ابوالقاسم (۱۳۹۰). شیر در فرهنگ و هنر ایران. *مطالعات هنرهای تجسمی*، سال دوم، ش (۲): ۱۷-۳۲.
- روان‌جو، احد و پدرام، شاهین (۱۴۰۰). بررسی تطبیقی مفهوم واژه «انتزاع در هنر اسلامی و هنر غربی (براساس نظریات سنت‌گرایان)». *باغ نظر*، سال هجدهم، ش (۹۷): ۹۲-۷۹.
- روئینا، ماهک و احمدپناه، سیدابوتراب (۱۳۹۷). بررسی نقش‌مایه درخت سرو در قالی‌های دوره صفوی و قاجار. *پیکره*، سال هفتم (۱۳): ۳۵-۲۳.
- ریاضی، محمدرضا (۱۳۷۵). *فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران*. تهران: دانشگاه الزهرا.
- زارع، شیوا (۱۴۰۱). بررسی جایگاه نماد خورشید در اشعار عارفانه و تأثیر آن در صنایع دستی شهرستان میبد. *جستارنامه فرهنگ، هنر/اسلامی*، سال اول، ش (۱): ۳۹-۵۰.
- سامانیان، صمد و بهمنی، پردیس (۱۳۸۹). جستاری در استفاده از دیدگاه نشان‌شناسی در طراحی محصول. *انجمن علمی معماری و شهرسازی/ایران*، سال اول، ش (۱): ۳۷-۴۲.
- سجودی، فرزانه (۱۳۹۸). *نشان‌شناسی کاربردی*. تهران: علم.
- سخاوت‌دوست، نوشین و البرزی، فریبا (۱۳۹۷). تأملی بر نشان‌شناسی فضاهای ورودی خانه‌های دوره قاجار شهر قزوین از دیدگاه فردینان دو سوسور، چارلز سندرس و امبرتو اکو. *هویت شهر*، سال دوازدهم، ش (۳۴): ۳۴-۷۹.
- سودانی، منصور؛ شجاعیان، منصور و نیسی، عبدالکامل (۱۳۹۱). اثربخشی معنا درمانی گروهی بر احساس تنهایی مردان بازنشسته. *پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری*، سال اول، ش (۲): ۴۳-۵۴.
- شایسته‌فر، مهناز؛ کیانی، کتایون و شایسته‌فر، زهره (۱۳۹۰). بررسی موضوعی شمایل‌نگاری پیامبر اسلام (ص) در نگارگری دوره ایلخانی و حضرت مسیح در نقاشی مذهبی بیزانس و متأخر. *مطالعات هنر/اسلامی*، سال هفتم، ش (۱۴): ۴۱-۶۰.
- شریف، حمیدرضا؛ حبیبی، امین و جمال‌آبادی، عبدالله (۱۳۹۵). کارکرد اقلیمی هنر گره‌چینی در معماری اسلامی- نمونه موردی: بناهای مسکونی قاجاری شیراز. *پژوهش‌های معماری/اسلامی*، سال چهارم، ش (۴): ۶۰-۷۳.
- شفیعی سرارودی، مهرنوش و حسن‌نوب، مهسا (۱۳۹۷). تجلی عدد چهار در نقوش سفالینه‌های پیش از تاریخ در ایران. *نگره*، سال سیزدهم، ش (۴۵): ۵۲-۷۱.
- مهدوی، صائمه (۱۳۹۴). تحلیل و بررسی نشان‌های تصویری و ساختار کاشی‌های آزاره حرم امام رضا (ع) با استفاده از روش نشان‌شناسی پیرس. *آستان هنر*، سال پنجم، ش (۱۴-۱۵): ۵۴-۶۴.
- عقیلی، سیدوحید و احمدی، علی (۱۳۹۰). نشان‌شناسی چشم‌اندازهای فرهنگی؛ راهبردی مفهومی در جغرافیای فرهنگی. *جغرافیای سرزمین*، سال هشتم، ش (۲۹): ۱-۱۱.
- علیزاده، ستاره و سهیلی، جمال‌الدین (۱۳۹۶). نشان‌شناسی نقوش کهن معماری گیلان در مطابقت با نقش‌مایه‌های برخی هنرهای دست‌بافت منطقه، با تأکید بر دیدگاه پیرس. *مطالعات هنر/اسلامی*، سال سیزدهم، ش (۲۶): ۷۵-۱۰۴.
- فرانکل، ویکتور (۱۳۸۴). *انسان در جستجوی معنا*. ترجمه اکبر معارفی، تهران: دانشگاه تهران.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۹). *اصول کافی*. جلد ۶، بیروت: دارالتعارف للمطبوعات.
- کیان‌مهر، قباد و خزایی، محمد (۱۳۸۵). مفاهیم و بیان عددی در هنر گره‌چینی صفوی. *کتاب ماه هنر*، سال نهم، ش (۹۱ و ۹۲): ۲۶-۳۶.
- گیرو، پی‌یر (۱۳۹۹). *نشان‌شناسی*. ترجمه محمد نبوی، تهران: آگه.
- لاری‌پور، نگین و دادور، ابوالقاسم (۱۳۹۸). تحلیل نشان‌شناسی صورت و معنا در مسجد وکیل شیراز. *مطالعات هنر/اسلامی*، سال پانزدهم، ش (۳۳): ۷۰-۹۷.
- محسنی، منصوره و باستان‌فرد، متین (۱۳۹۹). بررسی گونه‌های کهن‌الگوی چلیپا در معماری ایرانی. *معماری و شهرسازی آرمین شهر*، سال سیزدهم، ش (۳۱): ۱۴۳-۱۲۵.
- مغنیه، محمدجواد (۱۳۹۷). *تفسیر کاشف: سوره‌های فاتحه و بقره*. جلد ۱. قم: مؤسسه بوستان کتاب.
- میرباقری فرد، سید علی‌اصغر و نجفی، زهره (۱۳۸۸). بررسی الگوی نشان‌شناختی پیرس در زبان عرفانی مولانا. *بوستان ادب/دانشگاه شیراز*، سال اول، ش (۲): ۱۵۶-۱۳۳.

- نژاد ابراهیمی، احد؛ قره‌بگلو، مینو و وفایی، سیدمسعود (۱۳۹۷). عوامل مؤثر بر ارتباط و نشانه‌شناسی در معماری - مطالعه موردی مسجد کبود تبریز. *جاویدان خرد*، سال پانزدهم، ش (۳۴): ۲۸۳-۳۰۶.
- نصیری، حبیب‌الله و جوکار، بهرام (۱۳۸۷). معناداری زندگی، امید، رضایت از زندگی و سلامت روان در زنان (گروهی از زنان شاغل فرهنگی). *پژوهش زنان*، سال دوم، ش (۲): ۱۷۶-۱۵۷.
- نعمتی قزوینی، معصومه و جدیدی، لیلا (۱۳۹۸). نشانه‌شناسی عنوان در شعر احمد مطر براساس دیدگاه سوسور. *لسان مبین (پژوهش ادب عرب)*، سال یازدهم، ش (۳۸): ۱۲۷-۱۰۳.
- وثوق‌زاده، وحیده؛ حسنی پناه، محبوبه و عالیخانی، بابک (۱۳۹۵). حکمت عدد هشت در هنر و معماری اسلامی. *جاویدان خرد*، سال سیزدهم، ش (۲): ۱۹۵-۱۷۵.
- یلفانی، رامین (۱۳۸۸). هنر تصویرگری در ایران و سرزمین‌های اسلامی از ظهور اسلام تا تیموریان. *تاریخ*، سال چهارم، ش (۱۳): ۱۴۵-۱۳۳.

- Bellucci, F. (2020). Charles S. Peirce. Selected Writings on Semiotics, 1894-1912 (Semiotics, Communication and Cognition [SCC] 21) (Semiotics, Communication and Cognition, 21). De Gruyter Mouton.
- Betancourt, M. (2019). *Semiotics and Title Sequences: Text-Image Composites in Motion Graphics* (Routledge Studies in Media Theory and Practice) (1st Ed). Routledge.
- Chandler, D. (2022). *Semiotics: The Basics* (4th Ed). Routledge.
- Cobley, P. & Jansz, L. (2010). *Introducing Semiotics: A Graphic Guide* (Illustrated). Icon Books.
- Crow, D. (2019). *Visible Signs: An Introduction to Semiotics in the Visual Arts* (Required Reading Range) (3rd Ed). Bloomsbury Visual Arts.
- Eschbach, A. & Trabant, J. (1983). *History of Semiotics (Foundations of Semiotics)*. John Benjamins Publishing Company.
- Lawes, R. (2023). *Using Semiotics in Marketing: How to Achieve Consumer Insight for Brand Growth and Profits* (2nd Ed). Kogan Page.
- Lukas, L & Hirsch, B.Z. (2002). *Logo therapy: Comprehensive handbook of psychotherapy: Interpersonal/humanistic/existential*. Vol. 3. John Wiley & Sons, Florence.
- Machin, D. & Abousnoug, G. (2013). *The Language of War Monuments* (Bloomsbury Advances in Semiotics). Bloomsbury Academic.
- Nandhu, D. (2014). *Half past reality-Semiotics, Architecture and Augmented Reality: A Semiotic Endeavour in the city of Lincoln for Urban Regeneration with Augmented Architecture*. LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Peirce, C. S. (2020). *The Order of Nature: Pragmatist theory of belief, religion, and design in the universe* (Readings in Pragmatism Book 8). Local Vandals Publishing.
- Peirce, C. S. (2021). *Deduction, Induction, and Hypothesis* (Readings in Pragmatism). Independently published.
- Peirce, C. S. & Fisher, J. (2021). *Readings in Pragmatism*. Independently published.
- Pimm, D. (2002) *Symbols and Meanings in School Mathematics*, Routledge eBooks.
- West, H. (2022). *Charles Sanders Peirce in His Own Words: 100+ Famous Quotes*. Independently published.
- Yelle, R. (2012). *Semiotics of Religion: Signs of the Sacred in History* (Bloomsbury Advances in Semiotics). Bloomsbury Academic.

Received: 2023/09/19

Accepted: 2024/07/08

Semiotics of the architectural arrays of the historical city of Masouleh based on the theory of Charles Sanders Peirce¹*

Saeid Hasanpour Loumer^{**} Ahad Nejad Ebrahimi^{***} Hassan Sattari Sarbangholi^{****}
Ali Vandshoari^{*****}

Abstract

1

Semiotics is a science that deals with understanding the concepts and meanings effective in the formation of symbols. Signs and symbols play an essential role in the creation of works of art and human life. By presenting his three-dimensional model for the sign structure, Charles Sanders Peirce caused a great transformation in the knowledge of semiotics. Peirce's semiotics examines the decoding, what and why of the formation of signs and finding the meanings in human life in the majority of symbols and signs. The city of Masouleh has a thousand years of history. This historical city is located in Fuman with an area of more than 16 hectares in the western end of the Alborz mountain range of Talash heights at an altitude of 1050 meters above the sea level. Masouleh was registered in the list of national works of Iran in 1975 and is in the final stages of the UNESCO world registration. The unique architecture of this stepped city, which has a variety of arrays, has attracted many foreign and domestic tourists every year. The historical city of Masouleh has various architectural arrays that consist of different symbols and signs. The upcoming research is trying to deal with the concepts that form the architectural arrays of the historical city of Masouleh based on field studies and the use of Peirce's semiotic theory. The research questions are as follows: Are the architectural arrays of the historical city classified on several levels based on Peirce's semiotics? What meanings have been effective in the formation of Masouleh arrays? The research results show that the architectural arrays of Masouleh being classified in the levels of Girih tiling, Ghavarebari, carving, arches and Muqarnas, plastering, tiling, Evil Eye, calligraphy, mosaic-work and mirror work, have been formed in this city for many centuries according to Peirce's semiotic concepts based on religious beliefs, social and cultural concepts of Masouleh. Iconic symbols are used in the religious buildings of Masouleh in order to honor the Islamic concepts in a limited way, mostly in plant and animal forms, and they are used to create a spiritual, threatening and evangelizing atmosphere. Also, the symbolic signs of Masouleh arrays refer to sacred numbers with hopeful meanings, guiding servants by divine light, attributes of God, sanctity and respect for Four Elements in ancient Iranian culture, and being safe from negative and evil energies.

Keywords: array, symbol, semiotics, Masouleh, Charles Sanders Peirce

---

* The article is extracted from the doctoral thesis entitled "Typology of Architectural Patterns and Decorations of the Historical City of Masouleh" which has been done at the Faculty of Art & Architecture of the Islamic Azad University, Tabriz branch.

** PhD of Architecture, Department of Architecture and Urban Planning, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran, stu. saeidhasanpourloumer@iaut.ac.ir

*** Professor, Department of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Iran. ahadebrahimi@tabriziau.ac.ir

**** Associate Professor, Faculty of Architecture and Urban Planning, Department of Architecture and Urban Planning, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran, (Corresponding author). sattari@iaut.ac.ir

***** Professor, Faculty of Carpet, Tabriz Islamic Art University, Iran. vandshoari@tabriziau.ac.ir